

Vývoj československé společnosti po XIV. sjezdu strany, závěry ideologického pléna ÚV KSČ, sjezd SSM, červencové plénum ÚV KSČ a příprava závažných dokumentů na úseku školství dokazují zájem a péči, kterou stranické, státní a společenské orgány a instituce věnují dětem a mládeži, jejich výchově a jejich perspektivám v socialistické společnosti.

Mladí lidé (do 30 let) tvoří téměř polovinu populace naší společnosti. Téměř každý čtvrtý člověk v ČSSR ve věku 15–35 let má maturitu či absolvoval vysokou školu. Ještě významněji se poměrně vysoká kvalifikace mládeže projevuje ve skupině 25–35letých, tedy ve skupině, která v té nebo oné formě ukončila své prvotní vzdělání. 45,4 % ekonomicky aktivních obyvatel jsou mladí lidé.¹

Úloha mládeže se zvyšuje ve všech oblastech společenského života. Roste úloha mladých lidí v práci Revolučního odborového hnutí, právě tak roste péče této organizace o mladého člověka. Do zastupitelských orgánů nižších stupňů (MNV, KNV, ONV) bylo v posledních volbách zvoleno téměř 30 % mladých lidí.²

Uspěšně se rozvíjí práce Pionýrské organizace, Socialistického svazu mládeže a dalších společenských organizací sdružujících děti a mládež. Významná opatření byla učiněna na úseku sociální péče o děti a mládež.

Mimořádná pozornost zejména stranických orgánů je věnována práci s učňovskou mládeží, generačně doplňující dělnickou třídu jako vládnoucí třídu v naší zemi.

Gustáv Husák na konferenci Socialistického svazu mládeže zdůraznil, že jde o to, „aby při koncentrované pozornosti vyrůs-

tala zdravá, ideově pevná, odborně dobře připravená garnitura, která bude schopna daleko lépe a účelněji dělat věci, než jsme dnes schopni my, neboť i nároky budou za 5. 10. 20 let vyšší“.³

Nerozlučnou a významnou složkou plnění těchto úkolů se musí stát i rozvoj vědecké práce v sociálním výzkumu dětí a mládeže. Výzkumy, které byly v minulosti podniknuty, se z větší části omezovaly na studentskou, zejména vysokoškolskou mládež. Dělnické a rolnické mládeži nebyla věnována potřebná pozornost. Málo byla zkoumána sociální problematika dětského věku. Zvláště výzkumu světonázorového a politického vývoje dětí základního školního věku nebyla a dosud není věnována potřebná pozornost. Přitom je zřejmé, že bez výzkumu světonázorového a politického vývoje dětí nelze založit ani seriózní výzkumy světonázorového a politického vývoje mládeže; výzkum dětí a mládeže musí být realizován souběžně a kontinuálně.

Základní význam pro marxistické založení výzkumů sociálního vývoje dětí a mládeže má vymezení marxisticko-leninských obecných teoretických a metodologických východisek. Marxovo a Leninovo pojetí sociálního výzkumu obsahuje především dva základní, vzájemně spojené požadavky, v jejich díle vždy nekompromisně uplatňované — požadavek historicky určitého zkoumání a požadavek třídní analýzy.

V rozporu s těmito požadavky byl v šedesátých letech významným znakem sociálních výzkumů mládeže ahistorický a netřídní přístup. Projevoval se ve dvou formách, zdánlivě protikladných, ve skutečnosti však totožných ve svých nemarxistických a nezřídka i vysloveně protimarxistických východiscích.

¹ Údaje ze zpráv a rozborů Federálního statistického úřadu čj. 16721/72 — *Mladá generace ve výsledcích sčítání lidu, domů a bytů 1970*, s. 16 a 26.

² Štípek, J.: *Socialismus a mládež*. Praha, Ústřední rada ČS ROH 1972, s. 43.

³ Husák, G.: *Projev na ustavující celostátní konferenci SSM, Praha 1970*.

Jednou formou byl nivelizující přístup, v podstatě (přes slovní polemiku se Schelskym) převzatý ze Schelskyho práce *Die skeptische Generation*⁴

V některých československých výzkumech v letech 1965–1968 byly pod vlivem tehdejších revizí historických představ nevhodným způsobem zevšeobecnovány tendence netypické části československé mládeže s úmyslem vykreslit a také politicky ovlivnit mládež jako celek ve smyslu pravicové politiky.

Druhou formou byl tzv. diferencující přístup, usilující o zkoumání mládeže v jejích částech, v podstatě vyvozených ze socioprofesionálního „řezu“ společnosti. Tehdejší i dodatečně pokusy vydávat tento diferencující přístup za marxistickou třídní analýzu samozřejmě neobstojí. Nebyl totiž založen na třídní analýze, ale na domněnce, že výrobně technická stránka dělby práce je hlavním strukturotvorným činitelem socialistické společnosti. Tato myšlenka byla metodologickou bází stratifikačních koncepcí československého revizionismu, které se sice honosily požadavkem získávání konkrétních empirických dat, ale v podstatě opustily Marxovu metodu konkrétního historického zkoumání.⁵

Pro marxismus-leninismus konkrétní znamená nejen konkrétnost empirických dat (o tom, že každá věda je založena na analýze konkrétních empirických dat, ostatně nikdy nebylo sporu), ale především zkoumání „sociální“ v jeho historicky určité podobě.

Pak i obecná analýza (např. analýza epochy, třídy, charakteristika obecných vlastností mládeže) může být konkrétní ve smyslu uplatnění požadavku historicky určitého zkoumání. Pro splnění požadavku konkrétního historického zkoumání není relevantní, zda analýza se více či méně „vzdaluje“ od jednotlivého a zvláštního a zabývá se obecným, relevantní je, zda člo-

věk je zkoumán jako souhrn historicky určitých společenských vztahů.

Pohyb dnešního světa je určen společenskou úlohou dělnické třídy. Společenská úloha dělnické třídy je dána

a) historickou rolí dělnické třídy, totiž jejím objektivním postavením v systému společenské výroby; historická role dělnické třídy není určena bezprostředním vědomím jednotlivých dělníků, a dokonce ani bezprostředním vědomím celé třídy, ale právě bytím třídy;

b) vedoucí úlohou dělnické třídy, totiž vědomím bytí třídy a revoluční činnosti z toho vyplývající.⁶

Je-li tomu tak, pak děti a mládež nás výzkumně zajímají ne v podobě dětí a mládeže „vůbec“, ale jako jeden z činitelů uvedených historicky určitých skutečností. Základním úkolem výzkumné práce je pro nás výzkum dětí a mládeže ve vztahu ke společenské úloze dělnické třídy v současné etapě socialistické výstavby.

Realizace požadavku historicky určitého zkoumání a požadavku třídní analýzy v sociálních výkumech dětí a mládeže předpokládá uplatnění dvou vzájemně spojených přístupů:

A. *Zkoumání dětí a mládeže jako celku* ve smyslu analýzy postavení a činnosti dětí a mládeže v socialistickém vývoji československé společnosti. Fakt závažných a nezřídka podstatných rozdílů mezi jednotlivými skupinami dětí a mládeže nikterak nevylučuje, ale předpokládá zkoumání dětí a mládeže jako celku. Jde ovšem o to, aby děti a mládež nebyly chápány jen ve všeobecné biosociální podobě, ale jako třídně, tj. historickým zápasem dělnické třídy a komunistické strany determinované sociální skupiny. V tomto smyslu také nepovažujeme děti a mládež československé socialistické společnosti jen za věkové skupiny, ale za třídně determinované skupiny, objektivně i subjektivně tendující

⁴ Schelsky, H.: *Die skeptische Generation*. Düsseldorf 1957. Tato práce obsahuje proklamaci představy, že soudobá mládež (západoněmecká, ale závěry jsou formulovány i všeobecně) je mládeží vnitřně nediferencovanou a že poznatky o její části lze v podstatě přenést na veškerou mládež. Jde o stanoviska, od nichž se později Schelsky sám do jisté míry distancuje. Informovaný čtenář si vzpomene, že někteří čeští autoři sice oprávněně kritizovali tento postup Schelskyho, ale současně ve své vlastní práci postupovali v praxi i teorii výzkumů v podstatě jako Schelsky.

⁵ Tím nikterak nechceme popřít význam socioprofesionálních dělítek uvnitř společnosti a uvnitř mládež generace. Jde však o to, aby byla používána pouze tam, kde to má smysl, a nebyla ztotožňována s třídní analýzou a aby tím princip třídní analýzy nebyl „tíse“ vyřazován ze sociálních výzkumů.

⁶ Hruza, I.: *Aktuální otázky historického postání a vedoucí úlohy dělnické třídy*. Hlavní referát na konferenci Vysoké školy politické 23.–25. 9. 1972, tiskem VSP, s. 7.

k naplnění historické role a vedoucí úlohy dělnické třídy.

Aniž bychom vcházeli do jakéhokoli kompromisu s nivelizačními, existenciálními či psychoanalytickými (Schelsky, Sartre, Fischer, Fromm atd.) představami o člověku, mládeži a společnosti „vůbec“, přec jen je nesporné, že děti a mládež v socialistické společnosti nabývají určitých společných znaků, právě těch znaků, které jsou vlastní socialismu a které z něho vyrůstají. Likvidace vykořisťování, nové ekonomické a politické vztahy mezi lidmi, pocit životní jistoty, který poskytuje socialismus, vznikání a pronikání nových morálních vztahů, které nepozorovaně narůstají v praxi a jež mladí lidé plně přijímají, to vše dává kladný náboj vzniku kvalitativně nové mladé generace.

Přes různost a proměnlivost jednotlivých stránek našeho vývoje a přes možný negativní vliv konfliktů světa lze soudit, že protichůdné vlivy dnešní doby se promítají do výslednice zásadně kladného vývoje dětí a mládeže v epoše socialismu.

Socialistická společnost v sobě obsahuje síly, které podporují pocity a stanoviska mladých lidí. Nejen u avantgardy, ale u stále větší části dětí a mládeže sílí socialistický životní způsob, který vyrůstá ze dvou základních zdrojů: z revolučnosti mládí a revolučnosti socialismu.

Dnešní mladá generace se vytváří za podmínek vítězství socialismu v naší vlasti. Nepoznala válku, leda z novin, ale to je něco jiného než válka prožitá na vlastní kůži. Nepoznala kapitalismus. Neprožila dobu, kdy si mladý člověk nemohl ani zatancovat, protože fašisté taneční zábavy zakázali. Mladí lidé neznají význam slov, jako exekutor, ratejna, pastouška, deputát, Eintopf, Totaleinsatz. Alespoň ne z vlastní zkušenosti.

To se projevuje v nedostatku osobně přijatých poznatků o třídní podobě minulého světa i v nedostatku metody — totiž metody třídní analýzy v přístupech dnešní mládeže ke společenským jevům.

Současně však v tom spočívá základní odlišnost životního postavení dětí a mládeže v socialistické společnosti, veliké životní štěstí dětí a mládeže, ne jejich chyba, jak se někteří domnívají.

Socialismus je mládím světa, jeho rysy

a perspektivy korespondují s postoji a požadavky mladých lidí

Proto dnešní dorůstající generace — přes všechno, co zdánlivě svědčí proti — je svou životní situací i názorovým rámcem jednotnější, než byli mladí lidé kdykoli předtím.

Je to jednota mládeže v základních životních postojích a tato jednota rozhodně není jednotou reakcí.

Je dána objektivním místem mladých lidí v třídním zápase dělnické třídy a komunistické strany za socialistickou a komunistickou společnost, je charakteristickou pro všechny základní skupiny dětí a mládeže: nutně proniká do myšlení a činnosti mladých lidí jako celku.

B. Zkoumání dětí a mládeže v jejich reálně existujících částech. Pohled na děti a mládež jako celek nikterak nevylučuje, ale předpokládá výzkum jednotlivých částí mládeže. Základní otázkou je zde především generační moment ve vznikání dělnické třídy, rolnictva a inteligence československé socialistické společnosti. Nejde tedy jen o jednoduché uplatnění socioprofesionálních dělítek, ale o třídní analýzu doplňování základních tříd a vrstev československé společnosti. Zvláštní pozornost musí být věnována učňovské a dělnické mládeži, která generačně doplňuje dělnickou třídu jako vládnoucí třídu v naší zemi.

Při zkoumání mládeže odlišné třídní příslušnosti bude nutné objasnit i vztah třídně rozličných hledisek a obecných cílů a tužeb mládeže. Zvláště bude nutné výzkumně zachycovat a politicky posilovat schopnost dětí a mládeže pochopit společenské děje z pozic dělnické třídy a jejich revolučních cílů.

I když působení socialistické společnosti v její makrostruktuře je v zásadě pro všechny děti a mládež shodné, toto v zásadě shodné působení se promítá na různý základ, daný bezprostředním (rodinným, pracovním, studijním atd.) okolím mladého člověka. Tvárnost tohoto bezprostředního okolí mladého člověka je v podstatě determinována třídním a politickým rozvrstvením socialistické společnosti.

Bude třeba upřesnit typologii základních vrstev a tříd socialistické společnosti, a to jak v aspektu objektivních sociálně ekonomických znaků, tak v aspektu politických

znaků, indikujících příslušnost k politické armádě dělnické třídy nebo jiným politickým skupinám, to vše v dynamickém pohledu, zachycujícím změny mezigenerační i vnitrogenerační.

Teprve na této bázi budeme schopni i ve výzkumech dětí a mládeže zachycovat a analyzovat fakty o tom, jak v zásadě jednotné působení nástrojů socialistického státu se různě promítá do třídě rozdílných skupin dětí a mládeže a vystopovat hlavní momenty v sociálně ekonomické, třídě politické i generační kontinuitě a diskontinuitě vznikání základních tříd a vrstev soudobé československé socialistické společnosti.

Celkové zaměření sociálních výzkumů dětí a mládeže musí vycházet z těchto momentů:

- z objektivních sociálně ekonomických a třídě politických podmínek života a činnosti dětí a mládeže v socialistické přeměně společnosti;

- ze subjektivní reflexe těchto podmínek ve vědomí a činnostech dětí a mládeže jako celku i jejich třídě rozdílně determinovaných částí.

Резюме

Штипек Я.: Заметки к теоретическим и методологическим исходным пунктам социальных исследований детей и молодежи

Основное значение для марксистского основания социальных исследований детей и молодежи имеет точное определение и применение марксистско-ленинских общетеоретических и методологических исходных положений.

Прежде всего дело идет о применении требования исторически определенного изучения и требования классового анализа.

В противопоставлении к неконкретному и неклассовому подходу, который был выразительным признаком исследований молодежи в 60 годы, необходимо организовать такие исследования детей и молодежи, которые способны были бы отражать социальное развитие детей и молодежи по отношению к общественной роли рабочего класса на современном этапе социалистического строительства.

Реализация требования исторически определенного изучения и требования классового анализа предполагает применение двух взаимно связанных подходов:

- 1) Изучение детей и молодежи как целого в духе анализа положения и деятельности детей и молодежи в социалистическом развитии чехословацкого общества. Действительность серьезных различий между отдельными груп-

пами детей и молодежи никак не исключает, а предполагает изучение детей и молодежи как целого. Дети и молодежь не могут, конечно, быть поняты только во всеобщей, биосоциальной форме, но как детерминированные классово-исторической борьбой рабочего класса и коммунистической партии социальные группы, объективно и субъективно стремящиеся отождествиться с общественной ролью рабочего класса.

- 2) Изучение детей и молодежи в их реально существующих частях. Взгляд на детей и молодежь как на целое никак не исключает, а предполагает исследование отдельных частей детей и молодежи. Основным вопросом здесь является момент проблемы поколений в процессе возникновения рабочего класса, крестьянства и интеллигенции чехословацкого социалистического общества. Речь не идет только о простом применении социoproфессиональных критериев, но о классовом анализе пополнения основных классов и слоев чехословацкого общества, а именно как в плане объективных социально-экономических признаков, так и в плане политических признаков, показывающих принадлежность к политической армии рабочего класса, всего этого в динамическом виде, отражающем изменение между поколений и внутри поколений.

Общее направление социальных исследований детей и молодежи можно характеризовать как исследование

- объективных социально-экономических и классово-политических условий жизни и деятельности детей и молодежи при социалистическом изменении общества и

- субъективного осознания этих условий в сознании и деятельности детей и молодежи.

Summary

Štípek J.: Remarks On Theoretical and Methodological Background of Social Research into Children and Youth

The definition and application of generally theoretical and methodological Marxist-Leninist principles are of basic significance for the Marxist foundation of social research into children and youth.

This implies, first of all, the assertion of the claims of historically specific research and of class analysis.

In contradiction to the non-concrete and non-class approach that markedly characterized youth research in the sixties, it is essential to organize research of children and youth studying the social development of children and youth in relation to the social mission of the working class at the present stage of socialist construction.

The realization of the claims of a historically specific research and of class analysis presupposes the application of two interconnected approaches:

- 1) Research of children and youth as a whole in the sense of analysing the situation

and the activity of children and youth in the socialist development of Czechoslovak society. The fact of relevant differences existing among individual groups of children and youth in no way excludes but presupposes the investigation of children and youth as a whole. Of course, children and youth cannot be conceived only in their general biosocial form but as a class-determined (i.e. determined by the historical struggle of the working class and the Communist Party) social group tending, both objectively and subjectively, to the identification with the social mission of the working class.

2) Research of children and youth in their really existing parts. The view of children and youth as a whole in no way excludes but presupposes the investigation into separate parts of children and youth. Here, the fundamental issue is the generation moment in the origin of the working class, peasantry and

intelligentsia of the Czechoslovak socialist society. This involves not only the simple application of socio-professional criteria but also the class analysis of the complementation of the basic classes and strata of Czechoslovak society both in the aspect of objective socio-economic characteristics and in that of political characteristics indicating the appurtenance to the political army of the working class — all this in the dynamic view recording intergeneration and intrageneration change.

The general orientation of social research of children and youth may be characterized as

- a) research into objective socio-economic and class-political conditions of life and activity of children and youth in the socialist transformation of society, and as
- b) research into the subjective realization of these conditions in the consciousness and activities of children and youth.